

DÜNYADA HAFIZLIK YÖNTEM ÖRNEKLERİ

Ömer ÖZBEK
Öğr. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
omeroz@erciyes.edu.tr

Öz

Kur'an'ın en önemli özelliklerinden biri kolay ezberlenmesidir. Onu bütünüyle ezberleyen kimseye hafız denir. Hafızlık bu ezberleme işinin adıdır. İlk dönemden beri Müslümanlar Kur'an'ı ezberleme sürecinde çeşitli yöntemler kullanmışlardır.

Ülkemizde yaygın olarak geleneksel hafızlık yöntemi uygulanırken, dünyada hafızlık için uygulanan yöntemler çok çeşitlidir. Burada konu ettiklerimiz daha çok tecrübî uygulamalara dayalı olarak otoritelerce paylaşılan bilgilerden oluşmaktadır.

Ülkemizde uygulanan geleneksel yöntem amaca götüren en uygun yöntem gibi gözükmektedir. Dünyadaki uygulamalar çok zahmetli, uzun zamanlar alan ve çabuklaştırıcı bir pratik veçhesi bulunmayan bir nitelik taşımaktadır.

Tecrübeye dayalı bu yöntemlerden en yaygını Kur'an'ı baştan başlayıp sonuna kadar sayfa sayfa ezberlemektir. Bunu sureleri baştan başlayıp sırayla sonuna kadar sure sure ezberlemek ve önce son cüzü ezberleyip sonra baştan sona tamamlamak şeklindeki yöntemler takip eder. Uygulanan bir diğer yöntem, surelerin önce Kur'an'ın baş tarafındaki uzun olanlarını ezberleyip bir müddet bunları kuvvetlendirmek, sonra kalanını tamamlamak şeklindedir.

Kur'an'ın ezberi için uygulanan yöntemlerde zamanı azaltan, kaliteyi artıran, kalıcılığa yönelik olan ve bunaltıp bıktırmayan bir uygulama daha cazip olacaktır. Dünyada gözlemlediğimiz yöntemler bu özelliklerin bir kısmını barındırır da ekseriyetle bunlardan uzak yöntemlerdir. Bu nedenle ülkemizde uygulanan yöntem en uygun yöntem gibi gözükmektedir.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Ezber, Hafız, Hafızlık, Hafızlık Yöntemi.

QUR'AN MEMORISING METHODS SAMPLES IN THE WORLD

Abstract

One of the most important features of the Koran is its memorization is easy. Anybody is called hafız if completely memorized. Qur'an memorizing is the name of this business. From the first period it was Muslims have used various methods in the memorization process.

Qur'an memorizing our country in general the conventional method, hafız methods applied to the world is very diverse. These have been identified on the basis of shared information from authorities more experimental application movement.

The method applied in our country seems to be the most appropriate method leads to goal. The applications in the world, more than once that accelerates field and carries no practical aspect of nature.

The most common of these methods is to memorize the Koran pages based on experience, starting from the beginning until the end. Until the end of time to memorize it in order to start over and memorize the last juz before then follow the method in the form to complete from start to finish. Another method is applied on the long side of the Qur'an before beginning a period of time to strengthen memorize them, then complete the rest of them.

To Koran memorization to reduce the time in the applied methods that improve the quality, durability and for an application that will be more attractive not to be snowed and pall. Methods that we observe in the world are far from the methods they usually dogged some of these features. Thus, the method applied in our country seems to be the most appropriate method.

Keywords: Qur'an, memorization, Hafez, Quran memorising, Quran memorising Method.

Giriş

Eğitimde ilk asırdan beri kullanılan ve halen geçerli olan ezberleme en eski yöntemdir. Kur'an ve ona dayalı olan ilimlerin eğitiminde Kur'an'ın ezberlenmesi çok önemlidir. Kur'an'ı baştan sona ezberleyen kimseye hafız denmektedir. Hafızlık ise genel olarak bu ezberleme işinin yapılmasının adıdır. Kur'an'ı baştan sona ilk ezberleyen kişi Hz. Peygamber (sav)'dir. Sonra onu diğer sahabîler takip etmişler ve İslam yayıldıkça daha çocuk denecek yaştan başlamak suretiyle hemen her yaştaki Müslümanlar hafız olmak için çok çaba sarf etmişlerdir.

Müslümanları Kur'an'ı ezberlemeye yönelten sebeplerin başında buna teşvik eden *"Ve andolsun biz Kur'an'ı okumak, öğrenmek, ezberlemek, yaşamak, öğüt almak için kolay kıldık, fakat öğüt alıp düşünen var mı?"*¹ vb. ayetlerin² Kur'an'da bulunması gelir. Hz. Peygamber (sav)'in *"Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir"*³ vb. hadisi şeriflerindeki⁴

¹ 54/Kamer 17.

² Diğer ayetler için bkz. (25/Furkan 32), (62/Cuma 2), (75/Kiyame 16-18), (20/Tâhâ 114), (17/İsrâ 106) vb.

³ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/870); el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul 1979, Fedailü'l-Kur'an, 21; Tirmîzi, Muhammed b. İsa b. Sevra b. Musa b. Dahhâk Ebû İsa, (ö. 275/888); Sünen-i Tirmizî, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbaki, İbrahim Atve), I-V, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, 3. Baskı, Mısır 1975, Fedailü'l-Kur'an, 15.

⁴ "İbadetlerin en faziletlisi Kur'an kıraatidir", Münâvî, Feyzu'l-Kadir Şerhul-Camiu's-Sağir, Darü'l-Marifet, Beyrut tsz, II, 44; "İçinde Kur'an'dan hiçbir şey bulunmayan kişi harap ev gibidir", Tirmizî, Fedailül-Kur'an, 18; "Allah'ın Kitabını okumak ve aralarında onu ders konusu yapmak üzere Allah'ın evlerinden birinde toplanan hiçbir topluluk yoktur ki, onların üzerine huzur inmemiş, rahmet onları kaplamamış, melekler onların etrafını sarmamış ve Allah onları kendi katında olanlar arasında zikretmemiş olsun." Müslim, İbn

teşvikleri bir diğer sebeptir. Ayrıca Müslümanların hafızlığa yönelmesinde İslam'ın ana hüküm kaynağının Kur'an olması, namazlarda Kur'an tilavetinin farz oluşu, vaat edilen mükâfatlar gibi başlıca sebepler etkin olmuştur.⁵ Buna Kur'an'ın ilk muhataplarının ekserisinin ümmi olması sebebiyle, ezberlemeyi, onu öğrenmenin en kolay yolu olarak görmeleri eklenebilir. Ayrıca Kur'an'ın korunması da bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacı karşılamının en etkili yollarından biri onu ezberlemek ve okumaya devam etmektir. Hz. peygamber ilk devirde arza⁶ tabir edilen bu okumayı vahiy meleği ile birlikte karşılıklı olarak gerçekleştirmiştir. Gelen vahiylerin yazılması onu korumanın bir başka yoludur. Bi'setin beşinci yılında başladığı söylenen⁷ bu uygulamanın başlangıcından itibaren Kur'an hıfzına çok önemli katkılar sağladığı muhakkaktır.

Müslümanlar hafızlık öğrenim mekânları olarak ilk dönemlerde müsait olan evleri, ardından mescitleri kullanmışlardır. Daha sonraları Daru'l-Kurra, Daru'l-Kur'an, Daru'l-Huffâz ve Ribat⁸ şeklinde isimlendirilen, sırf hafız yetiştirmek maksadıyla oluşturdukları kurumsal mekânları kullanmaya devam etmişlerdir. Osmanlıda ve Cumhuriyetin ilk yıllarında hafızlık kurumu Daru'l-Kurra diye anılırdı. Buralar 1924'te kapanmıştır.⁹ Buralardaki kurumların başında bulunan hocalara Reisu'l-Kurra ve Reisu'l-Huffaz denilmiştir.¹⁰

Hafızlık yapma sürecinde ülkemizde ve dünyada farklı yöntemler bulunmaktadır. Burada yöntem kavramı ile kişiyi hafız olma sonucuna ulaştıran her türlü uygulama kastedilmiştir. Bu makalede dünyada

Haccac el-Kuşeyri (ö. 261/875), Sahih-ü Müslim, Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, Kahire 1911, "Kitabü'z-Zikr ve'd-Dua ve't-Tevbe ve'l-İstiğfar", 38; Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr el-Ezdi es-Sicistânî (ö. 275/888); Süneni Ebî Dâvûd, (Thk. Şuayb el-Arnâvût, Muhammed Kâmil Karabeleli), I-VII, Daru Risâletü'l-Alemiyye, 1. Baskı, Riyad 2009, "Kitabül-vitr", 14.

⁵ Şengül, İdris, Hz. Osman Döneminde Kur'an-ı Kerim'in İstinsahı, Çoğaltılıp Neşredilmesi, Kur'an'ın Mucizevi Korunması, Işık Yay., İstanbul 2004.

⁶ İbn Mace, Sünen, İstanbul 1401, Kitâbü'l-Cenâiz, 64, H. no: 1621. Arza: Ramazan ayında Hz. Peygamber (sav)'in Cebrail (as)'a, onun da Hz. Peygamber (sav)'e Kur'an'ı ilk zamanlar nazil olduğu kadarıyla en son Ramazan'da ise iki kez tümüyle okumasına denir. Bkz. Ebû Şâme el-Makdisî, Şihâbuddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim, el-Mürşidü'l-Vecîz, (Thk. Tayyar Altıkulaç), Ankara 1986, s. 35-36; İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî, (ö. 230/845), et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut 1957, II, 194. Cibril'in de Peygamber (sav)'e arzettiği rivayet için bkz. Buhârî, Fedailü'l-Kur'an, 7.

⁷ Muhammed Hamidullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi, (Çev. Salih Tuğ), İFAV Yay., İstanbul 2000, s. 41

⁸ Bayraktar, Mehmet Faruk, Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları, X. Kur'an Sempozyumu, Kur'an ve Eğitim, 12-13 Mayıs 2007, Fecr Yay.: 115, Ankara 2008, s. 120.

⁹ Akyürek, Süleyman, Kur'an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlilikleri, EÜSBE Dergisi, sy. XVIII, 2005/1, Yıl: 6, Kayseri 2005.

¹⁰ Baltacı, Cahit, Türk Eğitim Sistemi içinde Kur'an Kursları, Kur'an, Eğitim, Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 16.

uygulanan hafızlık yöntemlerinden bazı örnekler sunulacak ve genel anlamda dünyadaki hafızlık yöntemleri, ülkemiz de dâhil çeşitli örnekler bağlamında betimlenmeye çalışılacaktır.

A. Ülkemizde Uygulanan Hafızlık Yöntemleri

Ülkemizde hafızlık için uygulanan yöntemlerinin en yaygın uygulama konusunda bazı nüansları bulunmakla beraber geleneksel yöntem olarak adlandırılan yöntemdir. Bu yöntem ülkemizin hemen her bölgesinde kullanıldığı için yaygın bir yöntem olduğu söylenebilir.

1. Geleneksel Yöntem

Ülkemizde geleneksel hafızlık yöntemi yaygın olarak cüz sonlarından başlamak suretiyle her seferinde bir sayfa ilavesiyle cüzün baş tarafına doğru giderek ezberleme şeklinde uygulanmaktadır. Günde 1 sayfa ile başlayan bir öğrenci, her cüzün son sayfalarını ezberleyip dinletmek suretiyle 30 günde bir devri tamamlar. Yani ilk ay, günlük olarak 20, 40, 60, 80'nci, ... sayfaları ezberleyerek bir ayda toplam 30 sayfayı bitirir. Tekrar dönüşte yine ham 1 sayfa ekiyle, 19-20, 39-40, 59-60... şeklinde ikinci turu tamamlar. Bazen kabiliyetine göre bu bir sayfa iki sayfa veya daha fazla sayfa ilavesi şeklinde devam edebilir. Böylece her 30 günlük süreçte bir grup daha bitmiş olur.

Diyanet işleri başkanlığınca hazırlanan hafızlık eğitim programında da yukarıda geçen bu yöntem "geleneksel yöntem" olarak adlandırılmış ve yanlış uygulamaların önüne geçmek amacıyla bazı ilkelerden söz edilmiştir. Burada bu ilkeleri zikretmek faydalı olacaktır. Buna göre "hafızlık eğitiminde;

a. Sayfaların cüz sonundan başlanarak ezberlenmesi sağlanmalıdır.

b. Ezberlenen sayfaların belirli aralıklarla tekrar edilebilmesini sağlamak amacıyla, derslerin bir cüzün baştan sona ezberlenmesini sağlayacak şekilde değil de, sırasıyla 1. cüz, 2. cüz, 3. cüz ... olmak üzere her cüzün aynı sayfalarının ezberlenmesi şeklinde planlanması gerekmektedir.

(Örnek: İlk derste 1. cüzün 20. sayfasını ezberleyen öğrencinin, ikinci derste 1. cüzün 19. sayfasını değil 2. cüzün 20. sayfasını ezberlemesi)

c. Ezberin daha kuvvetli olması açısından sayfanın aşağıdan yukarıya doğru ezberlenmesi önemlidir. Ancak öğreticinin ve öğrencinin durumuna göre yukarıdan aşağıya da ezberlenebilir. (Son yıllardaki uygulama sayfanın son ayetinden yukarıya doğru ezberleme şeklindedir. 20-30 yıl önce bunun yerine daha çok sayfanın başından sonuna doğru yapılan ezberleme uygulanmakta idi. Burada tek tip bir uygulamanın mecburi tutulmaması önerilmiştir.)

d. Hafızlık sürecinin ham+has şeklinde devam ettirilmesi, bu sürecin herhangi bir aşamasında öğrenciye has sayfaların bıraktırıılarak sadece ham sayfaların ders olarak verilmemesi gerekmektedir. (Burada önerilen;

hocanın ders olarak öğrenciye sadece ham sayfaları değil, haslarla beraber önceki ezberlediği sayfaları da vermesi; bu sayfaları bıraktırıp sadece yeni ezberlediği sayfaları dinlememesidir.)

Örnek: Her cüzün 15 sayfasını ezberleyen öğrenciye yeni dönüšte daha önce ezberlediği bu 15 has sayfanın bıraktırılarak hafızlığını bir an önce tamamlamak amacıyla 5 ham sayfanın ders olarak verilmesi. Böyle bir uygulama, öğrencinin önceki 15 sayfayı asgari 70 gün tekrar edememesine sebep olacak ve hafızlığın istenilen ölçüde kuvvetli tamamlanmasına engel olacaktır.

e. Günlük dersin sadece ham veya has sayfalar olarak ayrı ayrı değil bir bütün halinde öğreticiye bir defada arz edilmesi sağlanmalıdır.

Örnek: Daha önce her cüzden 10 sayfa ezberi olan öğrencinin yeni dönüšte 2 ham sayfa ders aldığı düşünöldüğünde, öğreticisine dersini sunarken sabah 2 ham sayfayı daha sonra da 10 has sayfayı arz etmesi. Böyle bir uygulama, öğrencinin günlük ders verme kaygısıyla hafızlığın bir bütün olduğu anlayışından uzaklaşmasına ve ham sayfaları ezberleme hususunda gösterdiği özeni has sayfaları tekrar ederken göstermeyerek dersin kuvvetli olmamasına sebep olabilmektedir.

f. Öğrencilerin her gün ders vermeleri sağlanarak has sayfaların yaklaşık 35 günde bir tekrar edilmesi sağlanmalıdır. Bu sürede dahi daha önce ezberlenen has sayfalar unutulabilmektedir. Gününde ders veremeyen öğrencilerin eski ezberlerini tekrar etme süreleri 40-50 güne kadar uzayabilmekte dolayısıyla bir sonraki dönüšte has sayfaların tekrarı oldukça güçleşmekte ve bunun için harcanan emek ve zaman artmaktadır. Bu durum öğrencilerin motivasyonunu olumsuz etkilemekte, hafızlık sürecini uzatmakta ve sağlamlığını da azaltmaktadır.

g. Öğrenci ezber yapılacak bölümü (sayfa veya sure) öncelikle öğretici veya diğer dinleme cihazlarından dinlemelidir. Böylece öğrencinin kelimeleri doğru algılaması sağlanmalıdır.

h. Ezberlenecek sayfada hatalı okunma ihtimali bulunan kelimelere dikkat çekilmeli ve bu kelimeler öğrenciye kavratılmalıdır.

i. Sayfada yer alan ve başka yerlerde de geçen benzer (müşabih) kelime ve ayetlere öğrencinin dikkati çekilmelidir.

j. İmkân ölçüsünde ikili-dörtlü öğrenci çalışma grupları oluşturulmalı ve öğrencilerin hocadan önce birbirlerini dinlemeleri sağlanmalıdır.

k. Öğrencinin ezberi (ham + has) akşamdan tamamen hazırlaması ve yatmadan önce yeterince tekrar etmesi sağlanmalıdır.

l. Ezber yapılan her bir bölümün (ayet, sayfa, sure, cüz) kendinden bir sonrası ile bağlantısı kurulmalıdır. Böylece öğrencinin sayfa ve sure geçişlerini zorlanmadan yapması mümkün olacaktır.

m. Ezber yapma ve hocaya ders sunma “**hadr**” usulünde olmalıdır.

n. Sesli okuma ezberi kolaylaştıracağı için öğrencilere bu imkân sağlanmalıdır.

o. Hafızlık yapan her kişiye, kapasitesine göre ezber yükü verilmelidir.¹¹ Görüldüğü gibi bu yöntem hazırlanırken geleneksel yöntem sistemli hale getirilmiş, uygulamada dikkat edilmesi gereken bazı yönler vurgu yapılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hafızlık programında ikinci bir yöntem olarak, “tekrarlarla yapılandırılmış yöntem” adı verilen bir başka yöntem verilmiştir. Bu yöntemin “ezberleme” ve “ezberi koruma” olmak üzere iki aşamadan oluştuğu kaydedilmiştir.¹²

2. Tekrarla Yapılandırılmış Yöntem

Bu yeni yöntem yakın zamanda geliştirilmiş ve hafızlık süresini kısaltmayı, sayfaları en kısa sürede ve kolayca ezberlemeyi amaç edinmiştir. Bu yöntem içinde tekrarlar özel bir şekilde ayarlanmış ve hafızlığın kalıcılığını artırmak esas alınmıştır. Programda belirtildiğine göre geleneksel yöntemde ifade edilen genel esaslar, bu yöntem için de geçerlidir. Ancak bu yeni yöntemin geleneksel yöntemden temel farkı, hem dersin ezberlenmesi esnasında hem de ezberlendikten sonraki aşamada tekrarların belirli bir sisteme göre oluşturulmuş olmasıdır.¹³ Bu yöntemin ilk aşaması, yukarıda da değinildiği gibi ezberleme olarak verilmiştir.

a. Ezberleme

Sonuca ulaşmak için birbirini takip etmesi, motive etmesi ve varsa yanlışlarının düzeltilmesi amacıyla öğrencilerden üçer/dörder kişilik gruplar oluşturulması önerilmiştir.

Zihnin çalışma sistemi¹⁴ dikkate alınarak ezberlenecek sayfa parçalara bölünmelidir. Bunda amaç ezberlemeyi kolaylaştırmaktır. Buna göre;

Önce ezberlenecek sayfa iki bölüme ayrılır. Her bir bölüm kendi içinde uygun parçalara bölünerek ayet ayet ezberlenir. Her yeni ezberlenen parça öncekilerle birleştirilerek tekrar edilir. İlk bölüm tamamen ezberlenince yeter miktarda tekrar edilir. Bu tekrarın en az dört defa olması tavsiye edilmiştir. Daha sonra ezber grup içinde iki arkadaş ve en son hoca veya

¹¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, Hafızlık Eğitim Programı, Ankara 2010, s. 14-17.

¹² Bkz. DİB, Hafızlık Eğitim Programı, s. 17.

¹³ Bkz. DİB, Hafızlık Eğitim Programı, s. 17.

¹⁴ Zihnin çalışma sistemi programda özetle; görme, işitme, tatma, dokunma ve koklama yoluyla elde edilen bilginin önce geçici hafızaya alınması sistemli hale getirilip tekrar yapılırca kalıcı hafızaya alınıp kaydedilmesi olarak verilmiştir. Kalıcılık için tekrarın şart olduğu vurgulanmıştır. Bkz. DİB Hafızlık Eğitim Programı, (Zihnin çalışma sistemi tablosu), s. 19. Ayrıca zihnin geçici ve kalıcı hafıza bölümleri için bkz. Ziya Baran, Hafıza Gücünüzü Keşfedin, Edinka Yayınları, İzmir 2003, s. 59-60.

görevlendirilen diğer bir öğreticiye birer kez dinletilir. Aynı işlemler ezber tamamlandığında ikinci bölüme de uygulanır. Son olarak sayfa birleştirilerek grubundan iki arkadaşına ve birer kez mutlaka hoca veya görevlendirilen diğer bir öğreticiye dinletilir. Böylece ders verilmiş olur.¹⁵ Burada dikkati çeken husus oluşturulan bir grup içinde sayfaların tekrar tekrar grup üyelerine ve belletmen de denilebilecek bir öğreticiye okunmasıdır. Böylece sayfa defalarca dikkatli bir şekilde tekrar edilmiş olmaktadır. Bu uygulamanın eski sistemden farkı ezber yapan öğrencinin hocasından önce ezberini gruptaki arkadaşlarına dinletmesidir. Böylece ezber iki kez dinletilmiş olmaktadır.

b. Ezberi Koruma

Ezberlenen sayfaların hafızada tutulması ve ezberlerin korunması çok önemlidir. Bunu sağlamanın en temel ve belki de yegâne yolu programda, ezberlenen sayfaların unutmaya meydana gelmeden belirli aralıklarla tekrar edilmesi olarak gösterilmiştir. Böylece hafızlığın daha kısa sürede, kalıcı ve sağlam olarak tamamlanmasının mümkün olacağı ifade edilmiştir.

Bu süreçte tekrarlar da rastgele değil ezberleme sürecinde olduğu gibi, zihnin çalışma sistemi dikkate alınarak yapılmalıdır. Bunun için programda eski ezberlerin de tıpkı yeni ezberler gibi belli bir sitem dâhilinde hocaya ders olarak dinletilmesi önerilmiştir. Buna göre;

“Birinci tekrar 1 saat sonra yapılır. İkinci tekrar zamanı 24 saat sonrasındır. Üçüncü tekrar 48 saat sonra yapılır. Buraya kadarki tekrarların yapılmasında saat önemlidir ve öğrencinin hocaya dersi verdiği ilk zaman başlangıç olarak esas alınır. Bundan sonraki haftalık, iki haftalık ve aylık tekrarlarında ise saat önemli değildir ve gün içinde herhangi bir vakitte ders hocaya okunabilir. Dördüncü tekrar, ezberin hocaya ders olarak verilmesinden 7 gün sonradır. Beşinci tekrar 14 gün sonra yapılır. Son tekrar ise 30 gün sonrasındır.”¹⁶ Buradaki tekrarlarla ilgili olarak önerilen yöntem ezberlenen yerin kalıcı belleğe alınmasını amaçlamaktadır. Bu yerler devamlı ayda bir tekrar edilirse ömür boyu asla unutulmayacaktır.

3. Bilgisayarla Hafızlık Tekniği

Bilgisayarla yapılan eğitime öğrenci etkin bir şekilde katıldığından¹⁷ bilgisayar hafızlık eğitiminde de kullanılabilir. Bu teknikte öğrenci bilgisayar ekranından ezberini takip ederken daha önce yüklenmiş kayıtlardan da ezberini dinleyebilecektir. Yapılan bir alan araştırmasında bilgisayarla hafızlık tekniği adlı bu uygulamadan bahsedilmiş, öğretmenlere bu tekniğin

¹⁵ Bkz. DİB, Hafızlık Eğitim Programı, s. 18.

¹⁶ DİB, Hafızlık Eğitim Programı, s. 19-20.

¹⁷ Bkz. Alıcıgüzel, İzzettin, Çağdaş Okulda Eğitim ve Öğretim, Sistem Yay. II. Baskı, İstanbul 1999, s. 240-241.

gerekliliği ve uygulanabilirliği sorulmuş büyük oranda ise uygulanabilir bulunmuştur.¹⁸

Bu çalışmayı ve genel kaynakları incelediğimizde bilgisayarlı hafızlık eğitim tekniği hakkında kayda değer bir bilgiye rastlamasak da böyle bir uygulamanın bazı Kur'an kurslarında mevcut olduğunun bilinmesinin faydalı olacağı düşüncesiyle buraya aldık. Bu konuda bilgisayar yardımı ile yapılan hafızlık tekniğinde alt yapı sağlanır, uzman denetiminde faydalı programlar kullanırlırsa bu tekniğin faydalı olacağı söylenebilir. Aksi takdirde bilgisayar kayıt veya CD'den Kur'an dinletmekten öte bir maksatla kullanılmayacaktır. Akdemir bilgisayar destekli programların uygulandığı kurslarda eğitim gören çocukların evde de bu imkânları kullanmasının ve teknolojiden faydalanmasının gerekli olacağını ifade etmiştir.¹⁹ Ülkemizde yaygınlık düzeyi en az olan teknik budur. Tabiki bu yöntem de uygulanabilir ama Kitab'ın/Kur'an'ın kendisiyle birlikte olma ve O'nunla oluşturulan ünsiyet, dostluk bilgisayar ortamında oluşmayacaktır.

B. Dünyada Uygulanan Hafızlık Yöntemleri

Dünyada uygulanan hafızlık yöntemlerine baktığımızda, Türkiye'deki yönteme benzemeyen çok çeşitli tablolarla karşılaşmaktayız. Bu bölümde dünyada kullanılan hafızlık yöntemlerinden en yaygın olanları uzmanların bakış açıları ve tecrübî aktarımlarıyla tanıtmaya çalışacağız.

Hafızlık eylemi çoğunlukla tecrübî bir iş olarak düşünüldüğünden, Kur'an'ın nasıl ezberleneceğine dair sorular ve bunlara verilen cevaplardan daha ziyade, ezber yapılırken nelere dikkat edileceğine dair paylaşımlar yaygındır. Dolayısıyla, hafızlık yöntemi denildiğinde aslında hafızlık esnasındaki teknikler kastedilmektedir. Bu makale boyunca ezber veya hafızlık yöntemi ifadesi ile ezber eylemine değil, ezbere götüren eylemlere atıf yapılacaktır.

Konumuz, yapısı gereği daha ziyade ortak tecrübelerden oluşan örneklere dayanacaktır. Fakat bu tecrübeler, sıradan deneyimler değil, otoritesi kabul edilmiş kişilerin özgün deneyimleridir. Örneğin, Kur'an okuyuşunda dünyaca otoritesi kabul edilmiş olduğu duyurulan ve kendisi de bir hafız olan Malezyalı Dr. Yahya al-Ghouthani böyle biridir.

1. Dr. Yahya al-Ghouthani'nin Ezber Yöntemi

Al-Ghouthani Kur'an ezberinde takip edilecek aşamaları ve öncesinde yapılacak hazırlıkları şöylece özetlemiştir:

¹⁸ Bkz. Çaylı, Ahmet Fatih, Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dnş. Yrd. Doç. Dr. Saadettin Özdemir), Isparta 2005, s. 65.

¹⁹ Akdemir de bilgisayar destekli programa değinmiştir. Bkz. Akdemir, Mustafa Atilla, Kur'an Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hafızlık, USL, İstanbul 2010, s. 37.

“Baskısı ve yazısı iyi bir mushaf edinmek; ezber mekânını düzenlemek; abdestli olmak; rahatsızlık vermeyen, dikkati dağıtmayan bir yerde kibleye doğru oturarak ezberlemek; ezbere başlamadan önce okuma yaparak ısınmak, ...”²⁰ Dikkat edilirse burada verilen tavsiyeler, tecrübe sonucu edinilmiş bilgiler olduklarını hissettirmektedir.

Burada özetlenmiş olan bilgilerin açılımı ilerde değerlendirme kısmında ele alınacağından burada açıklama ve ayrıntıya yer vermeyeceğiz. Buradaki tavsiyelerden mushaf ve mekân konularına ülkemizde hazırlanan konuya ilişkin çalışmalarda da değinilmiştir.²¹

Öte yandan ülkemizde rastlamadığımız tarzda ezber yöntemleriyle de karşılaşmaktayız. Örneğin “Klasik Moritanya Metodu” olarak zikredilen şu yöntem, oldukça ilginçtir:

2. Klasik Moritanya Yöntemi

Bu yöntem tümüyle uygulamaya yöneliktir. Zaman dikkate alınarak tekrarlamaya yönelik bir ezber süreci önerilmiştir. Bu yöntemde Afrika insanının sabır ve teslimiyeti görülmektedir. Buna göre:

1’nci gün: Ezberlenecek sayfa zayıf da olsa ezberlenir ve 500 kere tekrar edilir. (Bu yaklaşık 4,5 saat sürecektir)

2’nci gün: İkinci sayfa yine ezberlenip 500 kere tekrar edilir, bir gün önceki sayfa 150 kere tekrar edilir.

3’ncü gün: 500 kere yeni, 150 kere 2’nci günün ezberi ve 50-75 kere 1’nci günün ezberi tekrar edilir.

4’ncü gün: aynı tarzda 500 (yeni) + 150 (3’ncü gün) + 50-75 (2’nci gün) +10 (1’nci gün) şeklinde tekrar edilir.

5’nci gün, 4’ncü gün ile aynıdır. Daha ziyade bağlantılara odaklanılır.²² Görüldüğü gibi bu yöntem çok fazla tekrara dayanmaktadır. Elbette tekrar ezberin kalıcılığı için önemlidir. Ancak sonraki günlerde yapılacak tekrarlar saatler süreceğinden yeni bir ezberi yapmak için öğrenci kendinde yeterli istek bulamayabilecektir. Örneğin ikinci sayfadan sonra her gün bir hatimden daha fazla Kur’an okunması gerekecektir. İlk olarak zayıf da olsa ezberleneceği söylenen sayfada yanlış bir ezberleme yapılmışsa bu yanlış sonradan nasıl düzeltilecektir? Hata, genelde ilk seferde nasıl ezberlenmişse öyle kalmaktadır. Bu yöntemde bir başkasına dinletme de önerilmemiştir. Bu nedenle kendisi yanlış ezberlemişse öğrenci bu yanlışını da tekrar ederek iyice pekiştirecektir. Ancak hataların düzeltilmesi ve yeterli sayıda dinletilmesi

²⁰ <http://www.kalamullah.com/quran19.html>. Erişim Tarihi: 29.08.2015.

²¹ Bu konuya ülkemizde konuya ilişkin hazırlanan çalışmalarda da değinilmiştir. Bkz. Nazif Yılmaz, Kur’an Öğretiminde Temel İlkeler ve Yöntem-Teknikler, İstanbul 2012, s. 19.

²² <https://muslimology.wordpress.com/2010/07/15/manual-of-quran-memorization-techniques-and-strategies/> Erişim Tarihi: 29.08.2015.

koşuluyla yine de bu yöntemin uygulanabilir olduğu söylenebilir. Çünkü tekrarlar doğru ezber üzerinde çokça yapılır ve bunlar bir sistem dâhilinde olursa²³ kalıcılık açısından fayda sağlayacağı muhakkaktır. Bununla birlikte 500 tekrar tahammülü zor bir eylemdir. Bıkkınlığa da sebep olabilir.

3. Malezya'da Bir Hafızlık Okulunun Yöntemi

Akademisyenlerden oluşan bir grup tarafından yapılan ve yayınlanan araştırmaya göre Malezya'daki bir hafızlık okulunda, sadece Kur'an sayfalarının bölünmesi değil, aynı zamanda bir gün içinde hangi saatlerde hangi faaliyetin yapılması gerektiği de dikkate alınmıştır. Buna göre, bu okuldaki faaliyetler şu dört ismi almıştır: Sabak, Para Sabak, Ammokhtar ve Halaqah Dauri.

Sabak yönteminde yeni öğrenciler, son cüzden geriye doğru 5 cüz üzerinde çalışırlar, sonra 1'nci cüze dönerler. Bu öğrenciler, dersleri olan ezberleyecekleri bölümü 40 kere yüzüne okurlar. Bu ezberlerini sabah 5:00-9:00 arasında bitirirler. Hocalarına dinletmeden önce, her öğrenci kendi gruplarındaki arkadaşlarına okurlar. Bu okumalar 10 kereden fazla olmaktadır. İkinci aşama, Para Sabak ismini alır. Ezberlenenler içinden geriye doğru 1 cüz okunmaktadır. Bu faaliyet, saat 9:30-11:30 arasında gerçekleştirilir. Bir sonraki aşama olan Ammokhtar ise, önceki ezberler içinde bir cüzü aşan kısmın okunmasını içerir. Bu da 2:30-4:00 arasındadır. Halaqa Dauri ise, hıfzını bitirmiş öğrenciler arasında karşılıklı okumayla ilgilidir: Kur'an önce üçe bölünür. Her gün bir bölümden 1 cüz okunur. Böylece Kur'an'ın okunması birkaç kez tekrarlanır.²⁴ Bu yöntem bir sistem dâhilinde bir grup halinde tekrarları içerdiğinden oldukça faydalı olacaktır. Öğrenciler hem kendileri okurken hem de birbirlerini dinlerken ezber yaptıkları yerleri sağlamlaştırarak, böylece kalıcılık artacaktır.

4. Mısır Kahire Hafızlık Okulunun Yöntemi

Mısır'da Kuran-ı Kerim Okuma ve Hafızlık Kursu başkent Kahire'de bulunmaktadır. Hafızlık eğitiminde yaş faktörü büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle diğer birçok ülkede olduğu gibi Mısır'da da Hafız olacak kişiler küçük yaşlardan itibaren yetiştirilmeye başlanmakta ve buna önem verilmektedir.

Kahire'deki Kuran-ı Kerim Okuma ve Hafızlık Kursu eski ve yeni metoda göre hafızlık eğitimi vermektedir. Kursta buluna öğrencilerin yaşları 5 ile 15 arasında değişmekte ve toplam sayı 50 seviyesinde

²³ Bkz. Şahin, Hatice, İslam Kültür Geleneğinde 'Kur'an Hıfzı' Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 205-208, Ankara 2012.

²⁴ Ariffin, Sedek, Mustaffa Abdullah, Ishak Sulieman, Khadher Ahmad, Fauzi Deraman, Faisal Ahmad Shah, Mohd Yakub Zulkifli Mohd Yusoff, Monika Munirah Abd Razzak, Mohd Murshidi Mohd Noor, Jilani Touhami Meftah, Ahmad K. Kasar, Selamat Amir ve Mohd Roslan Mohd Nor, "Effective Techniques of Memorizing the Quran: A Study at Madrasah tahfiz Al-quran, Terengganu, Malaysia", Middle-East Journal of Scientific Research, 13 (1), Malaysia 2013, s. 45-48.

bulundurulmaktadır. Az sayıda öğrenci ile hoca daha fazla ilgilenebileceği ve öğrenci daha iyi yetişeceği için bu tercih oldukça yerinde gözükmektedir.

Bu kursta eğitim sabah erken saatlerde başlatılmakta ve hafızlık çalışan öğrencilere, ezberin yanı sıra Kur'an'ı güzel okuma konusunda günlük özel çalışmalar yaptırılmaktadır. Buradaki eğitimin en önemli özelliklerinden biri öğrencilere, iyi birer hafız ve Kur'ân okuyucusu (kâri) olabilmeleri için güzel okuma, diksiyon ve ses eğitimi de verilmesidir.

Örneğin 8 yaşındaki bir kız öğrenci kısa zamanda Kur'an'ın tamamını ezberlemiştir. Sonraki süreçte hafızlığını kuvvetlendirirken Kur'an'ı güzel okuma konusunda çalıştırılmaktadır. 6 yaşındaki bir erkek öğrenci ise Kur'an'ın yarısını 1 yıl içerisinde ezberlemiş ve bunu kursa haftada sadece 3 gün gelerek başarmıştır. Aynı şekilde geri kalan kısmı ezberlemek için çaba sarf etmeye devam etmektedir.

Mevzubahsi kurstaki uygulama, önce Kur'an'ın son beş cüzünü ezberlemek ve sonra baştan başlanarak sona doğru tamamlanincaya kadar ezberlemeye devam etmek şeklindedir. Baştan başlandığında her sayfadan sonra yeni sayfa eskilerle dinletilmekte ve toplam sayfa sayısı yirmiye ulaşınca sondaki sayfalar bırakılarak sadece yirmi sayfa dinletilmektedir. Bu Mısır'ın klasik yöntemidir. Yalnız burada öğrencilere ezberi dinleyerek yapmaları tavsiye edilmektedir. Öğrencilere Mısır'ın meşhur hafızlarından olan, Abdulbasit Abdussamed gibi Kur'an okuyucuları örnek gösterilmekte ve benzeri şekilde okumak için çalışmaları sağlanmaktadır. Kur'an'ı güzel okuma ile hafızlık arasında bir bağlantı kurulmakta ve hafızlık, güzel okuyanların okuma örnekleri ile özendirilmektedir.

Bu kursta hafız yetiştirmekte kullanılan eski metot, sadece dinleme şeklinde ezberlemeye dayanmaktadır. Ayrıca güzel okuma çalışmaları eskiden beri devam etmekte ve ileri aşamada kıraat eğitimi verilmektedir. Uygulanan yeni yöntem ise sadece dinlemek ve telaffuz etmekten ibaret olmayıp, çocuklara ses ve gramer eğitimi de verilmektedir.²⁵ Görüldüğü gibi Mısır'ın eğitimi hafızlık yanında güzel Kur'an okumayı da önemseyen bir yapıdadır. Az sayıda öğrenci seçilmekte ve kendi kabiliyetine göre yaptığı ezberler takip edilerek Kur'an'ı güzel okuması da sağlanmaktadır. Bunun için kursta yatılı kalma önemsenmeyip belirli zamanlarda kursa gelmesi ile de hafızlık yaptırılmaktadır. Öğrencinin arada geriye dönük tekrarlar ve dinlemeler yapması istenmekte, böylece eski ezberlediği yerleri unutmayıp koruması amaçlanmaktadır.

C. Örneklerin İncelenmesi

Örneklerin incelenmesine geçmeden önce bu incelemenin hangi başlıklarla inceleneceğini belirtmek faydalı olacaktır. Dünyadan hafızlık

²⁵ <http://www.dogruhaber.com.tr/haber/6095-misirda-hafizlik-egitiminde-modern-yontem/29.09.2015>.

yöntem örneklerine yer verdiğimiz bu makalemizde, örnekler şu başlıklar altında incelenecektir:

Ezberlemeden önce dikkate alınacak hususlar: zaman; yer; psikolojik telkin; aynı mushaf, telaffuz.

Ezberlemeden sonra dikkate alınacak hususlar: ezberleme düzeni; ısınma; ezber yaparken takip edilen yol; sayfaların bağlanması; gözden geçirme; hataların düzeltilmesi; sağlamlaştırma; icazet.

1. Ezberlemeden Önce Dikkate Alınacak Hususlar

a. Zaman

Bunun için en uygun olan, sabah namazından hemen sonraki vakti ayırmaktır. Erken kalkma, pek çok tecrübe örneğinde zikredilen bir husustur.²⁶ Bunu başarabilmek için ise uyku alışkanlıklarını değiştirmek,²⁷ disiplin, planlama ve kararlılık gibi bir takım çabalar gerekecektir. Sabah namazından sonra uyanık kalabilmek için, gece erken uyumak veya mümkün olursa öğleden sonra bir şekerleme yapmak faydalı olacaktır. Sabah namazından sonra uyumamayı alışkanlık haline getirmek bu işi Kur'an öğrencisine kolaylaştıracaktır. Sabah vakti bu planı uygulayamayan kişiler, aynı ayarlamayı akşam yapabilirler ama sonuçları aynı derecede başarılı olmayacaktır.²⁸ Sabah erken saatlerde uyanık olmak ve sabah namazından sonra uyumamak konusunda Hz. Peygamber'den rivayet edilen "Allah'ım ümmetime sabah vakitlerini bereketli eyle"²⁹, "Sabahın erken saatlerinde bereket ve başarı vardır" ve "Sabah namazından sonra uyumak rızka manidir"³⁰ hadisleri bu konunun ehemmiyetine dikkatleri çekmektedir. Hafızlık sürecinde zamanı kısaltacak tedbirler almak son derece önemlidir.

Seçilen bu zaman süresince telefon çalması, aile fertlerinin ihtiyaçları vs. gibi hiçbir şeyin araya girmeyeceğinden emin olunmalıdır.³¹ Bu türden engeller dikkati dağıtacak, motivasyonu azaltacak ve ezber zamanını uzatarak hafızlığın daha geç bitmesine neden olacaktır.

b. Yer

²⁶ <http://www.quranforbusypeople.com/how-to-memorize-the-quran/>Erişim Tarihi: 28.08.2015.

²⁷ Gece tilaveti ile ilgili olarak bkz. İmam Nevevî, et-Tibyân fî Adab-i Hameleti'l-Kur'an, Dâru'l-Marife, tsz, s. 34-35.

²⁸ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>/Erişim Tarihi: 28.08.2015.

²⁹ Ebû Davûd, Cihad 85, H. no: 2606.

³⁰ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Hüsrevgirdî el-Horasânî Ebubekir; es-Sünenü'l-Kübrâ, Haydarâbâd 1344, el-Âdâb I, 276; Şârânî Ebül Mevâhib Abdülvehhab b. Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Musa, (ö. 973/1566), Levakihu'l-Envar fî Tabakati'l-Ahyar, Bulak 1859, I, 295.

³¹ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

Öğrencinin ezber için seçeceği yerin şu özellikleri taşıması gerektiği vurgulanmıştır:

İçerisinde (mümkünse) hiç resim olmayan bir oda, Sade ve basit bir ortam, Yatak odasında ya da yatağa yakın olması gibi uyku teşvik edecek bir yerde olmaması.³²

Ezber mekânı dikkati dağıtmayacak şekilde sade ve mümkünse az eşyanın bulunduğu bir mekân olmalıdır. Bu mekânda uyumaya davet eden bir yatak bulunmamalı, zaruret varsa üstü üzerinde uzanılınca rahatsızlık verecek bir örtüyle örtülmelidir. Mekânın duvarlarında resim vs. dikkati dağıtacak bir şey bulunmamalıdır. Yılmaz mekânın sakin olmasını bu saydıklarımıza eklemiştir.³³ Mekân konusunda Akdemir Mekânın, programa alınan öğrencilerin cinsiyetlerine ve yaş gruplarına göre düzenlenmiş olması, doktor, pedagog ve psikolog, kütüphane, spor salonu, kantin, yeşil alan ve oyun ortamları, güvenlik, ulaşım servisi gibi ihtiyaçların düşünülmüş olması gerektiğini³⁴ ifade etmiştir.

c. Psikolojik Telkin

İhlâs, Kur'an ezberini kolaylaştıran bir aşama olarak zikredilmiştir.³⁵ Öğrencinin, Kur'an'ın şanına yakışır bir tarz içerisinde olması tavsiye edilmiştir. Maddi açıdan rahatlatması yanında manevi desteği alması da düşünüldüğünde, bu bölümde abdesti zikretmemiz gerekir.³⁶

Bu yöntemde tavsiye edilen abdest almanın maddi bir rahatlama sağlayacağı muhakkaktır. Ayrıca abdest almanın ve abdestli bulunmanın manevi olarak katkısı da çok fazladır. Hz. Peygamber "Kur'an'a ancak temiz olanlar dokunabilir"³⁷ buyurmuştur. Bu hadis-i şerifi de dikkate alırsak abdestli olmanın daha güzel olduğu ve manevi hazırlığı tamamladığı görülür. Ayrıca Hz. Peygamber "Bir kimse abdest alırken, ağacın yaprakları döküldüğü gibi onun da günahları dökülür"³⁸, "Kim güzelce abdest alırsa, o kimsenin günahları tırnaklarının altına varıncaya kadar tüm vücudundan çıkar"³⁹ ve "Yatağa abdestli yatan kimse için, o gece bir melek sabaha kadar, «Ya Rabbi, bu kulunu affet» diye dua eder"⁴⁰ buyurarak bu katkıya dikkat çekmiştir. Öğrenci madden ve manen rahatlayacağı için abdest alması huzurlu bir ezber yapmasına yardımcı olacaktır.

³² <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

³³ Yılmaz, Nazif, age., s. 19.

³⁴ Akdemir, Mustafa Atilla, agm., s. 37.

³⁵ <http://islamicthinkers.com/welcome/?p=162>. Erişim Tarihi: 27.08.2015.

³⁶ <http://www.wikihow.com/Memorize-Ayahs-from-the-Quran>. Erişim Tarihi: 24.08.2015.

³⁷ Mâlik b. Enes, Muvatta, Kitabü'l-Kur'an, 15/1; Kurtubî, 17/225; Darimi, Talak: 3.

³⁸ Beyhâkî, Tahâret 31.

³⁹ Müslim, Tahâret 33.

⁴⁰ Hâkim, Ebu Abdullah el-Hâkim en-Nisaburi, Müstedrek ale's-Sahihayn, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, Beyrut tsz, Tahâret 38.

Uygulamada ayrıca mümkün olursa, kibleye doğru dönmek tavsiye edilmektedir.⁴¹ Kibleye yönelmek namaz için bir emir olduğundan⁴² diğer ibadetlerde ve özellikle de Kur'an kıraatinde güzel görülmüştür. Ülkemizde Çetin de Gazzâlî ve Nevevî gibi bazı âlimlerden nakille Kur'an'ın tilâvet âdâbıyla ilgili bazılarının yanında Kur'an okurken abdestli olmak, temiz bir yerde bulunmak, kibleye yönelmek, gibi hususlara da dikkat çekmiştir.⁴³

Tecrübe örneklerinden birinde haftada bir gece teheccüd namazına kalkmak ve kolaylık duası etmek tavsiye edilmiştir.⁴⁴ Teheccüd namazı "Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın"⁴⁵ ayetiyle Hz. Peygambere vacip kılınmıştır. Ümmet için ise yapılması güzel olan bir ibadettir. Abdullah İbn Ömer (ra) cehennemi gördüğü bir rüyasını kardeşi olan Hafsa'ya anlatmıştır. Hafsa bu rüyayı Hz. Peygambere anlattığında o, "Abdullah ne güzel kuldur. Bir de teheccüd namazı kılsa"⁴⁶ buyurmuş ve bunun üzerine Abdullah İbn Ömer kalan ömründe teheccüd namazını hiç aksatmamıştır. Hafızlık yapan kimsenin gece kalkarak teheccüd namazı kılması ve duanın kabule en yakın olduğu vakitlerden biri olan seher vaktinde dua etmesi bu sebeplere atıfla önerilmiş olmalıdır.

d. Aynı Mushaf

Öğrencinin, ezberini ve gözden geçirmesini tek ve iyi bir mushaftan yapması önerilmektedir.⁴⁷ Yazısı ve düzeni ezbere daha müsait olan, sayfa başlarında ve sonlarında ayetleri bölmeyen bir baskı seçilmelidir. Öte yandan öğrencinin küçük bir mushafı cebinde taşıması da tavsiye edilir. Böylece hayat akışı içerisinde boşa geçen anlarda bunu kullanabilecektir. Bu anlar planlı olmadığı için öğrenci kendi mushafını o ortamlarda yanında bulundurmamış olacaktır.

Edinilmesi tavsiye edilen mushaf iyi diye nitelenmiştir. Ancak bu iyiliğin derecesi belirtilmemiştir. Bize göre bu mushaf ne çok büyük, ne çok küçük olmalı, ülkemizde hafız boy diye isimlendirilen orta boy Kur'an tercih edilmelidir. Büyük olan Mushaf taşımada zorluk sebebiyle, çok küçük olan da okumada zorluk sebebiyle sürekli kullanımda tercih edilmez. Yazısının hafızlık yapacak talebenin kolayca okuyabileceği bir hat olması ezberin kolay yapılmasına yardımcı olacaktır. Bu hattın seçimi öğrencinin kendisine bırakılabilir.⁴⁸ Ülkemiz için değerlendirecek olursak, bu Mushafın hattatlar

⁴¹ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁴² Bkz. 2/Bakara 144.

⁴³ Çetin, Abdurrahman, "Tilâvet", DİA, XLI, 156, İstanbul 2012.

⁴⁴ <http://www.quranforbusypeople.com/how-to-memorize-the-quran/>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁴⁵ (17/İsrâ 78).

⁴⁶ Buhârî, Kitâbu't-Teheccüd, 2.

⁴⁷ <http://islamicthinkers.com/welcome/?p=162>. Erişim Tarihi: 27.08.2015.

⁴⁸ Bkz. Yılmaz, Nazif, age., s. 19.

tarafından yazılmış ve DİB'nin onayını almış orta boy Kur'an olması en iyisi olur. Yaygın olan Mushaf hattı Kayışzâde'dir. Bununla birlikte illa da Kayışzâde olması gerekmez. Mehmet Özçay, Hattat Hamit, Hüseyin Kutlu vb.'de olabilir. Ayrıca görsellik çok önemli olduğu için sayfa tutar ve asırlar boyu okuna gelen cüz ve hizb sistemindeki mevcut Kur'an hattını tavsiye edebiliriz. Bilgisayar hattının kullanılmasını ise tavsiye etmiyoruz. Zira orijinallik kayboluyor. "Rasmü'l-Mushaf" denilen Kur'an'ın yazısı önemlidir. Onu vahiy kâtiplerinin yazdığı gibi yazan hattatların kaleminde şekillenen hattan okumak en güzeldir. Yoksa sanal yolla oluşturulmuş, kendisiyle okunduğunda başka bir mushaftan okumayı zorlaştıran, ancak kendisine, kendi hattına mahkûm eden bir mushaf tercih edilmemelidir.

Bu konuda son zamanlarda yukarıda isimleri geçen hattatların yazdığı hat bozulmadan, bilgisayarda biraz daha açık hale getirilmiş mushafı tercih etmek de önerilebilir. Bildiğimiz kadarıyla halkın büyük bir kısmının, bilgisayar hatlı mushafalara yönelmesi ve diğer hat ile yazılmış mushafı karışık bulmaları sebebiyle, Diyanet İşleri Başkanlığı camilerden halkın karışık bulup okumayı tercih etmediği mushafı toplamaya, yerine bu bahsettiğimiz hattatların kaleminden çıkmış, ancak bilgisayarda biraz daha açık hale getirilmiş mushafı koymaya başlamıştır.

Öğrencinin ayrıca rahlesi ve hatalarını işaretleyip not alabileceği bir kalem de olmalıdır. Bunun yanında bir not defteri edinip gelişmeleri kaydetmesi de tavsiye edilir.⁴⁹ Rahle öğrencinin dizüstü oturmasını gerektirir. Bize göre diz üstü oturmak geleneksel bir uygulama olduğu için önerilmiştir. Dikkati toplamaya faydalı olduğu iddia edilse bile, bir müddet sonra ağrıyan dizler ve uyuşan bacaklar bu dikkatin tamamen kaybolmasına neden olacaktır. Genelde ülkemizde hafızlık yaptırılan Kur'an kurslarında kalem defter uygulaması yoktur. Bir kalem ve defter hafızlık sürecinde hemen hiç kullanılmaz. Ancak hocanın bir kalem olur ve bununla öğrencinin mushafına hata yaptığı yerleri küçükçe işaretler. Öğrencinin edineceği bir kalem ve not defteri onun hocasının tavsiyelerini ve hataları ile ilgili özel notları kaydetmesine imkân verecektir. Ayrıca bir sonraki aşamada işleyeceğimiz yazma uygulaması için de kalem ve not defteri şarttır.

e. Yazmak

Çok rastlamadığımız bir uygulama da bu başlık altında karşımıza çıkmaktadır. Ezberlenmek istenen ayetlerin bir deftere yazılmasını tavsiye eden eğitimciler bulunmaktadır.⁵⁰ Yazı yazan öğrenciler bizzat bedenleri ile de ezberleme işine katılmış olurlar. Özellikle kinestetik zekâya⁵¹ sahip

⁴⁹ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁵⁰ <http://www.wikihow.com/Memorize-Ayahs-from-the-Quran>, Erişim Tarihi: 24.08.2015.

⁵¹ Çoklu zekâ teorileri için bkz. Pektaş, Pelin, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde Çoklu Zekâ Uygulamaları, İlköğretim 4-8. Sınıflar İçin Öğretmen El Kitabı, 2. Baskı, Ceceli Yay., Ankara 2003, s. xxi, (Girişte asıl numaralı sayfalar öncesi numaralandırma).

öğrenciler için bu çok önemlidir. Aynı zamanda her öğrencide bu faaliyet bir şekilde az ya da çok faydalı olacaktır. Çünkü her ne kadar çok öğrenme vasıtası işe koşulursa öğrenme o kadar çabuk ve kalıcı olur. Buna karşın her öğrenci için yazma becerisinin aynı olmaması, kimilerinin kendi yazdığı yazıyı okuyamaması ve Arap olmayan öğrenciler için Arap yazısını yazmalarının çok zor olması gibi sebepler düşünüldüğünde bu uygulamanın çok yaygın kullanılamayacağı görülecektir. Bu iş için Türkiye’de zor, dili Arapça olan öğrenciler için kolay ve güzel denilebilir.

Bir diğer tecrübe örneğinde ise o güne ait ödevin ilk beş satırının yazılması tavsiye edilmiştir. Böylece ezberlemek üzere yeni karşılaşılan ayetlere karşı duyulacak yabancılığın giderilmesi beklenmektedir. Ayrıca ayetlerin yazıldığı bu sayfa, gün boyu cepte taşınmakta, gün içinde boşa geçen anlarda çıkarılıp okunabilmektedir.⁵² Anadili Arapça olanlar için bu bir kolaylık sağlayabilecekse de diğer milletlere mensup olan hafızlık öğrencilerinin bu uygulamada başarısız olacakları söylenebilir.

Öğrenci anadili Arapça olan biri, yazısı düzgün, okunaklı ve kolayca yazabilme becerisine sahip ise bu uygulamanın ona yönelik olarak faydalı olacağı muhakkaktır.

Bundan 40-50 yıl öncesinde Mısır’da yazma uygulamasının yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca günümüzde Moritanya ve Sudan’da halen bu yazma yöntemi bazı farklılıklarla beraber uygulanmaya devam etmektedir. Moritanya’da öğrenciler tahta levhalara yazıp bu levhalardan ezberleme ve pekiştirme yapmaktadırlar.⁵³ Sudan’da ise bazı yerlerde yazı malzemesi bulunamadığı için temiz kuma yazılan pasajların gün boyunca ezberlendiği ve ezberlemenin ardından bu yazıların silindiği bizzat oralara gidip bu uygulamaya şahitlik edenler tarafından dile getirilmiştir.

f. Telaffuz

Ezberle başlamadan önce dilin ve kulağın Arapça kelimelere yatkın hale getirilmesi bir diğer husustur. Kimi yazarlar, bu hususu özellikle belirtmişlerdir. Buna göre, daha ezberle başlamadan önce telaffuz üzerinde çalışmak, ezber öncesi tamamlanması gereken bir aşamadır. Bunun için Kur’an’ı güzel okuyan kariler de dinlenilebilir.⁵⁴ Ülkemizde yapılan çalışmalarda da buna benzer tavsiyeler yer almaktadır. Örneğin Benli “Kur’an öğretiminde imkanlar ölçüsünde projeksiyon cihazı, bilgisayar ve ses kayıt cihazlarından faydalanılmalıdır. Uygulamalı bir ders olması hasebiyle, öğrencilerin derse kesintisiz devam etmeleri gerekir. Yüzünden okunacak ve

⁵² <http://www.quranforbusypeople.com/how-to-memorize-the-quran/>, Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁵³ Bkz. Şahin, Hatice, ‘Kur’ân Hıfzı’ Geleneği, (Doktora Tezi), s. 340.

⁵⁴ <http://islamicthinkers.com/welcome/?p=162>, Erişim Tarihi: 27.08.2015.

---

ezberlenecek yerlerin önceden kaset, cd. vb. araçlar kullanılarak dinlenilmesi önerilir”⁵⁵ ifadeleri ile bu konuya değinmiştir.

Öğrenci özellikle kendi hocasının sesinden dinlemek istediği için derste ezberleyeceği yeri hocanın okuması faydalı olacaktır. Ancak her zaman hocanın buna müsait olmayacağı düşünülerek bir ses kaydı yapması ve bu kayıtları öğrencilerin kolaylıkla ulaşacakları şekilde bulundurması gerekmektedir.⁵⁶

Telaffuz konusunu harf ta'limi başlığı ile ele alan Benli, Kur'an eğitiminin harf ta'limi ile başladığını ifade etmiştir. Kur'an eğitiminin ilk ve zorunlu aşamasını, harf ta'liminin teşkil ettiğini belirtmiş ve bu yüzden harflerin isimlerini, mahreçlerini, sıfatlarını ve diğer harflerle bir araya geldiğinde aldığı pozisyonları bilmenin çok önemli olduğunu dile getirmiştir.⁵⁷ Harflerin telaffuzu bir “femi muhsin”den⁵⁸ alınmalıdır.

Öncelikle öğrenci Kur'an'ı dosdoğru bir şekilde yüzünden okuyacak seviyeye ulaşmalıdır. Yoksa yanlış okuyan öğrenci yanlış ezberleyecek ve yanlış ezberlediği yeri düzeltmede de çok fazlaca zorlanacaktır. Öyle ki, ezberlenmiş bir yanlış düzeltmek, yeni ezberden daha zordur.

2. Ezbere Başladıktan Sonra Dikkate Alınacak Hususlar

a. Ezberleme Düzeni

Öğrenciler, daha önce ezberlediği parçalar da olsa, ezberi bir sıraya göre yapmalı. Ya Amme cüzünden başlamalı, ya da baştan Bakara suresinden başlayıp devam etmeli. İdeal olanı ise, 3 veya 5 cüz sondan ezberledikten sonra başa dönmeli ve Bakara suresinden ezberlemeli.⁵⁹ Görüldüğü gibi bu önerilen düzen ülkemizde hiç uygulama alanı bulmamış bir sistemdir. Ancak yapılan bir çalışmada Akdemir tarafından Bakara suresi ile başlayan baştan sonra ezberleme düzenine yönelik bir yöntem önerilmiştir. Ülkemizde henüz kullanılıp kullanılmadığını bilmediğimiz bu sistem Kur'an'ın başından başlayıp sonuna doğru yapılacak bir hafızlık yöntemini önermektedir. Buna göre, “Birinci gün Bakara suresinin başından başlayarak ilk sayfanın sonuna kadar ezberler. İkinci gün ikinci sayfayı ezberler, birinci sayfa ile beraber hocasına okur. Üçüncü gün üçüncü sayfayı ezberler, birinci ve ikinci sayfa ile beraber okur. Böylece her gün bir sayfa yeni ezber artırarak ve ezberlenen sayfaları da tekrar ederek ilk cüzü bitirir. 21. gün ikinci cüzün ilk sayfasını

⁵⁵ Benli, Abdullah, İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program Önerisi, Bilimname, Düşünce Platformu, sy.; XXVIII, 2015/1, Kayseri 2015, s. 136.

⁵⁶ Bunun için bir internet sitesinde yayınlamak ya da ulaşımı çabuk ve tüm öğrenciler için kullanıma müsait bir bilgisayara kaydetmek oldukça kolaylık sağlayacaktır.

⁵⁷ Benli, agm., s. 134.

⁵⁸ Saçaklızade, Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî (ö. 1145/1732), Cühdü'l-Mukıl, Vilayet Matbaası, Konya 1872, s. 5.

⁵⁹ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>, Erişim Tarihi: 28.08.2015.

ezberler ve hocasına yine yirmi sayfa yani bir cüz okur. Bu durum, artık baştaki sayfaları birer birer bırakacağı anlamına gelir. İkinci cüz de bu şekilde bitirilir. Bu sistem devam ederken, günün bir vakti haslama (tekrar) için tahsis edilir.”⁶⁰ Görüldüğü gibi bu örnek gösterilen metot Kur'an'ın başından Bakara suresi ile başlanarak sonuna doğru gidilen bir düzeni barındırmaktadır. Mısır'daki tahfiz merkezinin yöntemine benzeyen bu uygulama oldukça zor bir metottur.

b. Isınma

Kur'an ezberlemek için oturulduğunda, ilk yapılması gereken şey, ısınmadır. Yani öğrenci, ezberlemeyi planladığı bölümü yavaş ve makamlı okumalı, tecvid kurallarına dikkat etmeli, mahreçlere de uymalı. Eğer öğrenci motive olamazsa, aynı yeri iyi okuyan birisinin sesinden kayıttan da dinleyebilir. Arapça bilmiyorsa⁶¹, kendi dilinden bir çeviriye de bakar. Arap dilini bilmek telaffuzda da kolaylık sağlayacaktır. Ardından, ezber sürecine başlar.⁶² Burada manayı bilmenin önemi de vurgulanmıştır. Ezberlenecek yerin anlamının bilinmesi hızı kolaylaştırır ve kalıcılığa katkı sağlar. Akdemir de Arapça bilgisi başlığı altında manayı kavramaya yönelik bir çalışma önermiş ve bunun, ezberin hafızaya kolay alınmasına ve sağlam kalmasına yardımcı olacağını⁶³ söylemiştir.

Dışarıda yapıldığı gibi, bu uygulamanın ülkemizde de bazı Kur'an kurslarında yapıldığı bilinmektedir.

3. Ezber Yaparken Takip Edilen Yol

a. Günlük Ezberlenecek Ayet Sayısının Belirlenmesi

Günlük ezberlenecek ayet sayıları 3, 5, 10, 20 ayet şeklinde belirlenebilir. Ancak hangi sayı belirlendiyse sonraki zamanlarda bu sayı sabit tutulmalıdır.⁶⁴ Beş, on ayetin ezberlenmesi usulü sahabeye dayanır. Ancak onlar içine, ayetlerin hayata aktarılmasını da kattıkları uzun bir ezber süreci geçirirlerdi. Abdullah İbn Mesud'dan rivayet edilen “Biz Resulü Ekrem (sav)'den on ayet öğrendiğimizde, bu ayetlerde olanı güzelce öğrendikten sonra yeni inen on ayeti öğreniyorduk” şeklindeki ifade bu durumu dile getirmektedir.⁶⁵ Her sahabî aynı seviyede olmadığından bazıları için bu uygulama 5 ayet 5 ayet şeklinde de gerçekleşmiştir.

⁶⁰ Akdemir, agm., s. 31.

⁶¹ <http://islamicthinkers.com/welcome/?p=162>, Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁶² <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>, Erişim Tarihi: 28.08.2015;
<http://www.wikihow.com/Memorize-Ayahs-from-the-Quran>, Erişim Tarihi: 24.08.2015.

⁶³ Akdemir, agm., s. 33.

⁶⁴ <http://islamicthinkers.com/welcome/?p=162>. Erişim Tarihi: 27.08.2015.

⁶⁵ Hâkim, Müstedrek, I, 557.

Bu yöntem önerisinde, tecvid uygulamasının da bu andan itibaren iyileştirilmesi istenmektedir.⁶⁶ İbn Cezerî tecvidi mana olarak “Harflere arızî ve lazımlî sıfatlarını vererek her birini doğru mahreçten çıkarmaktır”⁶⁷ şeklinde tarif eder. Buna göre ezberleme aşamasında tecvid kurallarına uyulmaya, oldukça ileri bir zaman sayılan mevcut aşamada başlanacaksa, bu durumda oldukça geç kalınmış demektir. Kur'an öğretimi başladığında doğru harf ve mahreçle başlamalı ve yüzünden okutmalar, ezber için yapılan ön hazırlıklar hep doğru mahreçten çıkarılan harfler ve telaffuzlarla yapılmalıdır. Bundan kasıt tecvidin diğer kuralları ise o zaman bir haklılık payı bulunabilir. Ancak hafızlığa başlarken tecvid kurallarına da yeni dikkat etmek hem geç kalınmış, hem de ezber sürecini zorlaştıracak bir uygulamadır. Bize göre uygulama daha önceden pratik hale getirilmiş ve tecvid kuralları daha hafızlığa başlamadan önce iyileştirilmiş olmalıdır.

Ayetlerin 6 kere yüzüne, 5 kere ezberden okunması, bir yöntem olarak tavsiye edilmiştir.⁶⁸ Bu tekrar izafidir, her öğrenciye göre değişebilir.

Başka bir yazar ise, ezber yaparken şu yolun takip edilmesini önermiştir: “Öğrenci bir ayeti, 3-5 kere okur. Eğer ayet uzunsa, böler ve ilk bölümü okur. Çok kısa ise, iki ayeti aynı anda okur. Sonra Mushaf'ı kapatır ve okuduğu yeri bakmadan okumayı dener. Eğer emin olmadığı yerler olursa, bir kere daha veya daha fazla okur. Bakmadan 5 kere tekrarlar. Doğru ezberlediğini kontrol için bir kere daha bakarak okur. Sonra Mushaf'ı kapatır ve bakmadan bir kez daha okur.”⁶⁹ Bu öneriler öğrencinin durumuna ve ezber kapasitesine göre değişeceğinden her iki öneri de uygulanabilir. Ancak bunun tespitine öğrenci merkezli olarak karar vermek sonuca ulaşmada kolaylık sağlayacaktır.

b. Ayetleri Birbirine Bağlama

Yukarıda önerilen bir yöntemle bir ayeti ezberledikten sonra ardından gelen ayeti de aynı tarz üzere ezberler. Sonra, 1. ve 2. ayetleri bakmadan okur. Eğer başarılı olursa, 3. ayete geçer. Eğer unuttuğu bir yer olursa, o bölüme bakar ve bir kere daha okur, o ayeti bakmadan bir kez okur. Bu durumda başa dönmeden okumaya devam eder. 2. ayeti bitirince, 1 ve 2. ayetleri bir kez daha bakmadan okur. Hatasız ve tereddütsüz bir şekilde okuyunca, bir sonraki ayete geçebilir. Sonra 3. ayeti aynı tarz ezberler. Ardından 1-3. ayeti bakmadan bir kere okur. Unuttuğu bir bölüm olursa, yukarıda anlatıldığı şekilde çalışır. Verilen ödev tamamlanana kadar böyle

⁶⁶ <http://www.quranforbusyypeople.com/how-to-memorize-the-quran/>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁶⁷ İbn Cezerî, el-Hafız Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, ed-Dimeşki (ö. 833/1429), Mukaddimetü'l-Cezeriyye, (Haz. M. Said Çögenli), Erzurum 2000, s. 7.

⁶⁸ <http://www.wikihow.com/Memorize-Ayahs-from-the-Quran>. Erişim Tarihi: 24.08.2015.

⁶⁹ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

çalışır.⁷⁰ Ayetleri birbirine bağlamada bu yöntem etkili olabilir. Ancak sayfanın yarısı veya üçte biri tamamlandığında bir başka arkadaşına dinletmesi ayetlerin bağlantılarını kontrol etmesine katkı sağlayacaktır.

Sayfayı üç kez tekrar eder. Gün boyu beş kez tekrar eder. Sabah ezberlediğini unutmaması için gün boyu 4-5 kez tekrar etmesi gerekir. Bunu takip etmenin en kolay yolu, gün boyu namaz vakitlerinden önce veya sonra okumasıdır.⁷¹ Bunun için namazlarını belirli vakitlerde mümkünse ilk vaktinde ya da her namazı kendi vakti içindeki belli bir vakitte kılması, ezberlerini tekrardaki aralıkları planlaması anlamına gelecektir. Ezberlerin tekrar edilmesi ülkemizde de alanın uzmanı birçok akademisyen tarafından önerilmiştir.⁷² Bayraktar bunların başında gelir. O Zernuci'den nakille, bir ders işlendiği günden sonra 1. gün 5, 2. gün 4, 3. gün 3, 4. gün 2 ve 5. gün 1 olmak üzere toplam 15 defa tekrarlanırsa unutulmayacağını ifade etmiştir.⁷³

c. Sayfaların Bağlanması

Sayfaların sırasını unutmamak için, bir sayfanın sonu ile takip eden sayfanın başını birbirine bağlamalıdır. Bunun için yeni bir sayfa ezberine başladığında, öğrenci bir önceki sayfanın son ayetinden başlar. Sanki ödevi bir önceki sayfanın son ayetinden başlıyor gibi davranır.⁷⁴ Sayfaların bağlanması bir sayfa ezberlendikten sonra diğer sayfanın başından bir miktar okuyarak ezberlenen sayfaya eklenmesi ile de gerçekleştirilir. Öğrenci hafızlığını tamamladıktan sonra da her sayfayı teker teker çalışırken çalıştığı sayfayı diğer sayfanın ilk ayetini okuyarak bitirir. Böylece her sayfadan sonra gelen sayfayı o sayfanın son ayeti imiş gibi hatırlayacaktır. Bu şekilde okuma hafızlık yapma sürecinde her sayfa için uygulanırsa daha güzel olur. Ancak hafızlığı tamamladıktan sonra ezberin sağlamlaştırılması aşamasında da yapılabilir. Bizzat şahit olduğumuz bir uygulamada öğrenciler sonraki sayfanın başından bir iki kelime okuyup sayfayı öylece tamamlıyorlardı. Ancak ayetin yarım bırakılması sayfa başını hatırlatıcı olsa da kıraat açısından uygun olmaz. Diğer sayfanın başındaki ayet kısa ise tam okunmalıdır. Şayet uzun ise en azıyla anlamlı bir bölüm okunur.

d. Gözden geçirme

Gözden geçirme işi günlük yapılmalıdır. Ama yeni ezber, "gözden geçirme"den önce yapılmalıdır. Çünkü öğrencinin zihni daha canlı olur.⁷⁵

Öğrenci, bakmadan okumalıdır. Eğer takılır, unuttur veya tereddüt ederse, mushafı açar, unuttuğu bölümü okur. Sonra kapatır ve bu ayeti veya

⁷⁰ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁷¹ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁷² Bkz. Bayraktar, M. F., agm., s. 131; Şahin, Hatice, İslam Kültür Geleneğinde 'Kur'ân Hıfzı' ... (Yayımlanmamış doktora tezi), s. 203, 204, 205-208; Abdullah Benli, agm., s. 134 vb.

⁷³ Bayraktar, M. F., agm., s. 131.

⁷⁴ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁷⁵ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

ayet bölümünü bakmadan 3 kere okur. Baştan başlamaz, devam eder. Sayfayı bitirince tekrar baştan başlar ve hatasız okuyuncaya değin devam eder. Bu sayfa ve hatta bu cüz zayıf olursa, tarif edilen şekilde baştan tekrar eder.⁷⁶ Bize göre öğrenci hocaya dinletmeden önce ezberini önce kendisi gözden geçirmeli (bakmadan okumalı), takıldığı yerleri tekrar etmeli ve hocadan önce en son bir hafız veya kendi sayfalarını ezbere bilen birine dinletmelidir. Böylece dersi hocaya dinletmek için hazır hale gelecektir.

4. Ezberleme Sistematiği

Öğrencinin görevi üç kategoriye ayrılır. Bunları günlük olarak 5 kez tekrar etmelidir:

a. Yeni Ezber

Öğrenci, yukarıda anlatıldığı şekilde aynı miktar ezberi yapar. Burada tavsiye edilen bir husus da, tahmin edilen miktardan daha azı ile ezbere başlamak ve devam etmektir.⁷⁷ Yarım sayfa ile başlayabilir, zamanla 1 sayfaya çıkar. Zorlanırsa çeyrek sayfaya inebilir. İlerleyen süreçte 2-3 sayfaya kadar çıkabilir. Ama bunu aşmaz, çünkü tekrara zaman bırakmalıdır. Bunun için gereken süre yaklaşık yarım saattir.⁷⁸

b. Yakında Yapılmış Ezberler

Eğer öğrenci günlük 1 sayfadan az ezber yapıyorsa, son 5 sayfanın gözden geçirmesini yapar. Yeni ezber de buna dâhildir. Eğer günde 1 sayfa ezberliyorsa, o zaman yeni ezberlediği de dâhil toplam 10 sayfayı gözden geçirmelidir. Eğer zaman problemi olursa, o zaman en az 5 sayfa gözden geçirir. Tecrübeli öğrenciler günde 2-3 sayfa Ezber yapıyorlarsa, o zaman yakında yaptığı 20 sayfayı gözden geçirmelidir. Bunun için gereken yaklaşık süre de yarım saattir.

c. Gözden Geçirme

5 cüzü bitirmiş bir öğrenci, önce günde 10 sayfa gözden geçirir, zamanla bunu 1 cüze çıkarır. Bunu yaparken ezberlediği bölümün en başından başlar. Bu dönüşlerin 2 haftayı geçmemesi planlanır. 15 cüzü bitirmiş olanlar ise, günde 2 cüzü tekrar etmeyi hedefler. Bunun için gereken süre, 0,5-1 saattir. (Bu, ezberin gücüne göre değişir.)⁷⁹

d. Hataların Düzeltilmesi

Buradaki hata, öğrencinin dersini verirken yaptığı bir yanlış okuma veya gelen ayeti unutmamasıdır. Sadece hocanın işaretleriyle hatasını düzeltirse buna yarım hata; kendi başına hatasını düzeltemezse buna da tam hata denir.

⁷⁶ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁷⁷ <http://www.quranforbusypeople.com/how-to-memorize-the-quran/>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁷⁸ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁷⁹ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

Bir öğrenci, yeni yaptığı bir ezberde yarım hata yapabilir. Eğer öğrenci herhangi bir hata yaparsa, bir sonraki gün ezber yapmaz, bu sayfayı doğru okumaya çalışır. Yakında yaptığı ezberlerden her 5 sayfada sadece 1 hata yapabilir. Eğer kabul edilebilir sınırı aşan sayıda hatası olursa, ertesi gün yeni ezber yapmaz, bu hatalı bölümleri düzeltir. Gözden geçirmede ise toplam 3 hata yapabilir. Eğer daha fazla hata yaparsa, bir sonraki gün aynı yerin gözden geçirmesini yapar. Öğretmen, hataları öğrencinin mushafına da işaretler. Eğer işaretlendiği halde aynı yerde hata yaparsa, o zaman hata sayısı iki ile çarpılır ve ona göre tedbir alınır.⁸⁰

e. Sağlamlaştırma

Kolay bir sağlamlaştırma yöntemi olarak, ezber yapılan sayfaların namazda okunması tavsiye olunmuştur.⁸¹ Bu namazın nafile olmasına özel vurgu yapanlar da vardır.⁸² Diğer bir tavsiye ise şöyledir: Öğrenci bir cüzü bitirince, bir sonraki gün diğer görevlerini bırakır. Bu cüzü 3 kere gözden geçirir. Son gözden geçirmede öğrenci, cüzü hocasına okur.⁸³ Eğer tek bir hata yaparsa, ertesi gün yine 3 kez gözden geçirir. Eğer hatalarının çok olduğunu görürse, yarım cüzü 3-5 kez tekrar ederek sağlamlaştırır. Ertesi gün ise ikinci yarıyı tamamlar. Cüzü hatasız tamamlayınca, bir sonraki cüze geçebilir.⁸⁴

Ezber uzun süre ara veren bir öğrenci, eski ezberlerini tutamayabilir. Bu ezberler kayıp sayılır. Eğer ezberlenmiş cüzler tamamen kaybolmuşsa, yani kişi 1-2 sayfayı tekrar ezberlemek için bir gün harcıyorsa, o sayfa sanki hiç ezberlenmemiş sayılır. O zaman sıfırdan başlanır. Ama kısmen kaybolmuşsa, yukarıdaki anlatılan sistemle yeniden kazanılabilir. Kişi 5 veya en az 3 sayfayı ele alır. Bunları, yeni yapılmış ezber olarak ele almalıdır. Ertesi gün 3-5 sayfa ele alır. Her gün baştan itibaren 20 sayfayı gözden geçirir. Yani, 3-5 sayfa yeni, son 20 sayfa ise yakında yapılmış ezber olarak kabul edilir. Tüm bunlardan öte en doğrusu, ezber başladıktan sonra çok zorda kalmadıkça ara vermemektir.⁸⁵

f. İcazet

İcazet hafızlık yaptıran yetkili hoca tarafından hıfzını tamamlayan ve baştan sona okuyabilmiş olan öğrenciye verilen yeterlilik belgesidir. Bu belge ile kişi hafızlığını ispatlar ve hafız yetiştirmeye yetkili kılınmış olur.

⁸⁰ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁸¹ <http://www.quranforbusypeople.com/how-to-memorize-the-quran/>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁸² <http://www.alquranclasses.com/techniques-memorizing-quran/>. Erişim Tarihi: 25.08.2015.

⁸³ <http://islamicthinkers.com/welcome/?p=162>. Erişim Tarihi: 27.08.2015.

⁸⁴ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁸⁵ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

Eğer Allah'ın lütfuyla bir öğrenci Kur'an'ın tamamını bitirmeyi başarır, bunun kendisine bahşedilen en büyük nimetlerden birisi olduğunu bilmelidir. Davranışlarını da buna göre gözden geçirmelidir. Ayrıca işin burada bitmediğini, belki daha zorlu bir sürece yeni başladığını kavramalıdır. Çünkü ezberlemiş olduğu kısmı sağlamlaştırmaya sıra gelmiştir.⁸⁶ İcazet kaynaklarda genelde kıraat icazeti olarak ele alınmış ve kıraat ehli arasında bilinen kıraat imamlarına kadar kendi hocalarından isimlerin yazılı olduğu bir belgenin hazırlanması gelenek olmuştur.⁸⁷

f.1. Pekiştirme Hatmesi

Bakara Suresinden başlayarak günde 5 sayfayı yeniden ezberler, sağlamlaştırır, yarım hata bile bırakmaz. Sonra bunu hocasına okur.⁸⁸ Ertesi gün bir sonraki 5 sayfayı yapar ve hocasına okur. Bu aşamada, bir önceki gün yaptığı 5 sayfayı da gözden geçirir. 3 cüzün sağlamlaştırmasını (günde 5 sayfa şekliyle) bitirince, günde 3 cüz gözden geçirmeli, 5 sayfayı da yeni almalı. Böylece Kur'an'ı tamamen bitirmeli. Buna Pekiştirme hatmesi denilir ve yaklaşık 140 gün sürer. Birinci hatme ardından ikinci hatmeye başlamalıdır. Bunda, 5 sayfa yerine bir cüzü her gün hocasına dinletir, hiç hata yapmamaya çalışır. Bu cüzün yanında önceki üç cüzü de günlük gözden geçirmelidir. Eğer hocasını her gün göremeyecekse, derslerini telefon üzerinden de dinletebilir. Dersi uzun olduğunda ise dinletme zamanını 2 veya daha fazla bölümlere ayırabilir.⁸⁹ Pekiştirme hatmesinin tamamlanma usulü özgün bir durumdur. Ülkemizde hafızlık pekiştirme sürecinde günlük bir veya daha fazla cüz dinletilerek hafızlığın kuvvetli hale gelmesi sağlanır.

Pekiştirme işleminde şu usul de önemlidir: Hadr üzere hafızlığı tamamlayan öğrenci, tedvir usulü mukabele tarzı, yavaş bir tilavet ile bir cüzü ezbere okur. Bu suretle en azından bir hatim yaptırılırsa hıfzı daha iyi pekişir. En son yapılan merkezi bir sınavla öğrenciye hafızlık belgesi verilir. Bu konu için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde hafızlık tespit yönetmeliği⁹⁰ hazırlanmıştır.

f.2. İcazet Hatmesi

Bir sonraki aşamada, Hz. Peygamber'e kadar uzanan bir hocalar zincirini aramalıdır. Öyle bir fırsatı yakalayınca, Kur'an'ın tamamını onun huzurunda okumalıdır. Bunu yapınca hoca, öğrencinin bu büyük güven ve yükümlülüğü taşıma yetkisine sahip olduğunu söyleyecek, yani icazet

⁸⁶ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁸⁷ Bkz. İbn Cezerî, el-Hafız Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, ed-Dimeşki (ö. 833/1429), en-Neşr fi Kırâati'l-Aşr, (Thk. Ali Muhammed ed-Debbâ'), Mısır tsz., I, 193-194; Kastallânî, Letâ'ifü'l-İşârât (Nşr. Âmir es-Seyyid Osman-Abdüssabûr Şâhin.) Kahire 1972, I, 174-176; Sarı, Mehmet Ali, "İcâzet", DİA, XXI, 401, İstanbul 1999.

⁸⁸ <http://islamicthinkers.com/welcome/?p=162>. Erişim Tarihi: 27.08.2015.

⁸⁹ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

⁹⁰ Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Hafızlık Tespit Yönetmeliği, Resmi Gazete, Tarih: 20.06.1975, Sayı: 15271.

verecektir. Bu icazet sayesinde o kişi, nereye giderse gitsin Kur'an'ı hem okumaya hem de okutmaya izinli olacaktır. Ayrıca başkalarına da icazet verme yetkisi kendisine verilecektir.⁹¹ Buradaki ifadelerden öğrencinin hafızlığını icazeti olmayan bir kimseden de yapabileceği anlaşılmaktadır. Ancak icazet alabilmesi için kendisinin icazetinde isimlerin Hz. Peygamber'e kadar ulaştığı bir hoca bulması ve en son ona bir hatim dinleterek icazeti ondan alması gerekli görülmüştür. Böyle icazet için yapılan hatmeye icazet hatmesi denilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada ülkemizde ve dünyadaki bazı hafızlık yöntem örnekleri, alanın uzmanlarının konu hakkındaki ifadeleri üzerinden tanıtılmaya çalışılmıştır. Asıl konu ülkemizdeki yöntemlerin değil dünyadaki farklı yöntemlerin tanıtılması olduğundan onlara daha çok yer ayrılmıştır.

Ülkemizde geleneksel hafızlık yöntemi uygulanmaktadır. Ancak farklı bazı modern uygulamalara da rastlamak mümkündür. Tekrara dayalı yöntem ve bilgisayar destekli hafızlık tekniği bunun göstergesidir. Kişisel bazda farklı uygulamalarla da hafızlık yapanlar bulunmaktadır.

Dünyada uygulanan hafızlık yöntemlerine ışık tutacak tecrübe aktarımlarına baktığımızda bunlardan bir kısmı hafızlığın yapılmasından önceki hazırlık safhasına, bir kısmı hafızlık yapma sürecine ve diğer bir kısmı da hafızlık sonrası kuvvetlendirmeye yönelik bir takım bilgiler içermektedir.

Bunlar arasında ezbere başlamadan önce dikkate alınması önerilen bazı hususlar zaman, yer, psikolojik telkin, aynı Mushaf ve telaffuz olarak ortaya çıkmıştır. Bu hususlara aynıyla ya da kısmen ülkemizdeki araştırmalarda da yer verilmiştir. Ancak algılama biçimi ve önerilerin üslubu farklılık arz etmektedir.

Ezber başladıktan sonra dikkate alınması önerilen hususlar ise ezberleme düzeni, ısınma, ezber yaparken takip edilen yol, sayfaların bağlanması, gözden geçirme, hataların düzeltilmesi, sağlamlaştırma ve icazet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada ülkemizdeki uygulamalar ile en bariz fark ezberleme düzeni ve icazet kısımlarında görülmektedir. Ülkemizde cüzlerin son sayfalarından başlayarak her bir cüzün sayfalarının yukarıya doğru tamamlanması şeklinde uygulanan yöntem karşılık, baştan başlayıp sonra doğru gidilen ve çok fazlaca tekrarlarla pekiştirilmesi sağlanan yöntemler öne çıkmaktadır. İcazet ise ülkemizdeki Hafızlık Belgesini karşılayan ancak bir imtihan ile değil baştan sonra bir hatmin hocaya aktarımı ile tespiti yapılan ve kişiyi hafızlık eğitimine yetkili kılan bir nitelik arz etmektedir.

---

⁹¹ <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.

Dünyada ele alınan yöntemlerdeki tekrarların çok karmaşık olması, bir kısmında günde bir hatimden fazlaya karşılık gelen Kur'an bölümlerinin okunmasını zorunlu kılan uygulamaların bulunması ve icazet için baştan sonra Kur'an'ı hoca önünde okumak gibi zor bir uygulamanın şart koşulmuş olması gibi nedenlerle ülkemizdeki hafızlık yönteminin daha uygulanabilir olduğu söylenebilir. Ancak ülkemizdeki yöntemin sorunları yok değildir. Bu sorunlar yine uzmanlar tarafından ele alınmalı ve daha etkili yöntemlerin sistemli uygulamaları ile hafızlık müessesesi geleceğe daha verimli bir suretle taşınmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKYÜREK, Süleyman; *Kur'an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlilikleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (EÜSBE) Dergisi, sy. XVIII, 2005/1, Yıl: 6, Kayseri 2005.
- AKDEMİR, Mustafa Atilla; *Kur'an Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hafızlık*, USL., İstanbul 2010.
- ALICIGÜZEL, İzzettin; *Çağdaş Okulda Eğitim ve Öğretim*, Sistem Yay. II. Baskı, İstanbul 1999.
- ARİFFİN, Sedek, Mustaffa Abdullah, Ishak Suliaman, Khadher Ahmad, Fauzi Deraman, Faisal Ahmad Shah, Mohd Yakub Zulkifli Mohd Yusoff, Monika Munirah Abd Razzak, Mohd Murshidi Mohd Noor, Jilani Touhami Meftah, Ahmad K Kasar, Selamat Amir ve Mohd Roslan Mohd Nor; "Effective Techniques of Memorizing the Quran: A Study at Madrasah tahfiz Al-quran, Terengganu, Malaysia", Middle-East Journal of Scientific Research 13 (1): 45-48, Malaysia 2013.
- BALTACI, Cahit, 'Türk Eğitim Sistemi içinde Kur'an Kursları', Kur'an, Eğitim, Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.
- BARAN, Ziya; *Hafıza Gücünüzü Keşfedin*, Edinka Yay., İzmir 2003.
- BAYRAKTAR, Mehmet Faruk; *Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları*, X. Kur'an Sempozyumu, Kur'an ve Eğitim, 12-13 Mayıs 2007, Fecr Yay. 115, Ankara 2008.
- BENLİ, Abdullah; *İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program Önerisi*, Bilimname, Düşünce Platformu, sy. XXVIII, 2015/1, s. 134, Kayseri 2015.
- BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Hüsrevgirdî Ebubekir el-Horasânî; *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Haydarâbâd 1926.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/870); *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1979.

- CEBECİ, Suat, Ünsal, Bilal; *Hafızlık Eğitimi Sorunları*, Değerler Eğitimi Dergisi, sy. 4/11, s. 32, İstanbul 2006.
- ÇAYLI, Ahmet Fatih; *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dnş. Yrd. Doç. Dr. Saadettin Özdemir), Isparta 2005.
- ÇETİN, Abdurrahman; "Tilavet", *DİA*, XLI, 156, İstanbul 2012.
- DİYANET İşleri Başkanlığı, *Hafızlık Eğitim Programı*, s. 14-17, Ankara 2010.
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/888); *Süneni Ebî Dâvûd*, (Thk. Şuayb el-Arnâvût, Muhammed Kâmil Karabeleli), I-VII, Daru Risâletü'l-Alemiyye, 1. Baskı, Riyad 2009.
- EBÛ ŞÂME, el-Makdisî, Şihâbuddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim; *el-Mürşidü'l-Vecîz*, (Thk. Tayyar Altıkulaç), Ankara 1986.
- FIRAT, Yavuz; "Kur'an-ı Kerim'i Okuma Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine", *Bilimname Düşünce Platformu*, sy. XXII, s. 7-33, Kayseri 2012.
- HÂKİM, Ebu Abdullah el-Hâkim en-Nisaburi; *Müstedrek ale's-Sahihayn*, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, I-III, Beyrut tsz.
- HAMİDULLAH, Muhammed; *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İFAV Yay., İstanbul 2000.
- İBN CEZERÎ, el-Hafız Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, ed-Dimeskî (ö. 833/1429); *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, (Haz. M. Said Çögenli), Erzurum 2000.
- _____; *en-Neşr fi Kırâati'l-Aşr*, I-II, (Thk. Ali Muhammed ed-Debbâ'), Mısır tsz.
- İBN MACE; *Sünen*, İstanbul 1401.
- İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî, (ö. 230/845); *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut 1957.
- İMAM Nevevî; *et-Tibyân fi Adab-i Hameleti'l-Kur'an*, Dâru'l-Marife, tsz.
- KASTALLÂNÎ; *Letâ'ifü'l-İşârât*, (Nşr. Âmir es-Seyyid Osman, Abdüssabûr Şâhîn), I-II, Kahire 1972.
- KUR'AN-I Kerim*.
- MÜSLİM, İbn Haccac el-Kuşeyri (ö. 261/875); *Sahih-ü Müslim*, Dârü't-Tıbbâati'l-Âmire, Kahire 1911.
- MÜNÂVÎ; *Feyzu'l-Kadir Şerhul-Camiu's-Sağir*, Darü'l-Marifet, Beyrut tsz.

- PEKTAŞ, Pelin; *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde Çoklu Zekâ Uygulamaları, İlköğretim 4-8. Sınıflar İçin Öğretmen El Kitabı*, 2. Baskı, Ö. Ceceli O. Yay., Ankara 2003.
- SAÇAKLIZADE, Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî (ö. 1145/1732); *Cühdü'l-Mukıl*, Vilayet Matbaası, Konya 1872.
- SARI, Mehmet Ali; "*İcâzet*", *DİA*, XXI, İstanbul 1999.
- ŞAHİN, Hatice; *İslam Kültür Geleneğinde 'Kur'an Hıfzı' Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2012.
- ŞÂRÂNÎ, Ebül Mevâhib Abdülvehhab b. Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Musa, (ö. 973/1566); *Levâkihu'l-Envar fî Tabakati'l-Ahyar*, I-II, Bulak 1859.
- ŞENGÜL, İdris; *Hız Osman Döneminde Kur'an-ı Kerim'in İstinsahı, Çoğaltılıp Neşredilmesi, Kur'an'ın Mucizevi Korunması*, Işık Yay., İstanbul 2004.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa b. Sevra b. Musa b. Dahhâk Ebû İsa, (ö. 275/888); *Sünen-ü Tirmizî*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki, İbrahim Atve), I-V, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, 3. Baskı, Mısır 1975.
- YILMAZ, Nazif; *Kur'an Öğretiminde Temel İlkeler ve Yöntem-Teknikler*, İstanbul 2012.

İnternet Kaynakları:

- <http://www.kalamullah.com/quran19.html>. Erişim Tarihi: 29.08.2015.
- <https://muslimology.wordpress.com/2010/07/15/manual-of-quran-memorization-techniques-and-strategies/>. Erişim Tarihi: 29.08.2015.
- <http://www.quranforbusypeople.com/how-to-memorize-the-quran/>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.
- <http://hifdh.weebly.com/practical-method.html>. Erişim Tarihi: 28.08.2015.
- <http://islamicthinkers.com/welcome/?p=162>. Erişim Tarihi: 27.08.2015.
- <http://www.alquranclasses.com/techniques-memorizing-quran/>. Erişim Tarihi: 25.08.2015.
- <http://www.wikihow.com/Memorize-Ayahs-from-the-Quran>. Erişim Tarihi: 24.08.2015.

